

ОБРЕДИ И ФЕСТИВАЛИ ПОД МАСКИ НА
БАЛКАНОТ: ТРАДИЦИЈА, СОСТОЈБА,
ТЕНДЕНЦИЈА

Publisher:

PRI Institute of Old Slavic Culture – Prilep
Municipality of Prilep - Local government

Rituals and festivals under masks on the Balkan: tradition, condition, tendention

Prilep, 2018

Издавачи:

ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп

Општина Прилеп - локална самоуправа

**ОБРЕДИ И ФЕСТИВАЛИ ПОД МАСКИ НА
БАЛКАНОТ: ТРАДИЦИЈА, СОСТОЈБА,
ТЕНДЕНЦИЈА**

Прилеп, 2018

INTERNATIONAL EDITORIAL COMMITTEE:

Vladimir KARADZOSKI, Prilep

Marijanka BORISOVA, Sofija,

Aleksandra TERZIĆ, Belgrad

Nena ŽIDOV, Ljubljana

Lidija Nikočević, Pazin

Editor – in - Chief:

Vladimir KARADZOSKI, Prilep

Editorial committee:

Eli LUCHESKA, Željko BJELAC,

Veneta JANKOVA

Sekretary:

Snežana RISTESKA

УРЕДНИЧКИ ОДБОР

Владимир КАРАЏОСКИ, Прилеп,

Маријанка БОРИСОВА, Софија,

Александра ТЕРЗИЌ, Белград

Нена ЖИДОВ, Љубљана

Лидија Никчевиќ, Пазин

Главен уредник и редактор:

Владимир КАРАЏОСКИ

Членови на редакција:

Ели ЛУЧЕСКА, Жељко БЈЕЉАЦ,

Венета ЈАНКОВА,

Секретар:

Снежана РИСТЕСКА

As a part of the 16th international carnival "Prochka"(www. karnevalprilep. mk), on 25th February 2017 in Prilep, a pannel conference was held "Rituals and festivals in masks on the Balcans: tradition, current situation, tendency". The conference was organized by the Municipality of Prilep and the Institute for Old Slavic Culture-Prilep. The main goal of this conference was to gather scientists from the Balcans-Srbia, Bulgaria, Slovenia and Macedonia-to share their views and discuss about probably always interesting topic such as the masking. Within the presented papers the role of the ritual masks, the meaning of the mask and masking as well as the part that festivals and carnivals take in the cultural history and heritage (pre-christian and christian period) on the Balcans was pointed out. It was a very fruitfull Saturday when in three sessions all the papers were presented (some ten of them) and recognized as scientific references, all of which were previously edited.

Editor – in - Chief

Во рамките на 16-тиот Меѓународен карневал „Прочка“ - (www.karnevalprilep.mk), на ден 25 февруари 2017 година во Прилеп, се одржа научна конференција насловена како „Обреди и фестивали под маски на Балканот: традиција, состојба, тенденција“. Конференцијата беше организирана од страна на Општина Прилеп - локална самоуправа и ЈНУ Институт за старословенска култура - Прилеп.

Основната цел на Конференцијата беше да се соберат научни работници од Балканот, т.е. од Р Србија, Р Бугарија, Р Словенија и од Р. Македонија за да ги изложат своите погледи и да продискутираат за една, може да се каже, секогаш интересна и актуелна тема, маскирањето. Во трудовите кои беа презентирани на оваа Конференција се истакна улогата на обредите со маски, значењето на маската и маскирањето, како и улогата на фестивалите и карневалите како дел од културната историја и наследство од времето на претхристијанскиот и христијанскиот период на територијата на Балканот. Во еднодневната но плодна работна сабота, во три сесии, беа презентирани десетина научни реферати. Трудовите се рецензирани.

Главен уредник и редактор

CONTENT:

Vladimir BOCEV, **RITUALS WITH MASKS AND THE IDENTITY**-----11-19

Katerina PETROVSKA – KUZMANOVA, **REVITALIZATION AND POPULARIZATION OF RITUAL UNDER MASKS** -----21-36

Zorančo MALINOV, **THE RUTUAL ROLE „MECHKA“ („BEAR“) IN THE MALE RUTUAL PROCESSIONS** -----37-50

Vesna PETREVSKA, **“MECHKARI” OF PRILEP: SEMANTIC AND SYMBOLIC MEANING** -----53-71

Eli LUCHESKA, **THE CUSTOMS OF PUTTING MASKS AND OTHER DISGUISE IN PRILEP TRADITION(S) AND CONTINUITY**-----73-94

Vladimir KARADZOSKI, **FESTIVALS AND CARNIVALS UNDER THE MASKS OF BALKAN WITH SPECIAL REFERENCE TO MACEDONIA: TRADITION AND CONTEMPORATION** ----- 95-115

Mariyanka BORISOVA, **THE CALENDAR FESTIVALS IN BULGARIA TRADITIONS AND PERSPECTIVES** -----117-129

Nena ŽIDOV, **TRADITIONAL SHROVETIDE CARNIVAL IN SLOVENIA IN RELATION TO LOCAL, REGIONAL AND NATIONAL IDENTIT** ---- 131-152

Aleksandra TERZIĆ, Željko BJELJAC, Marko D. PETROVIĆ, **CULTURAL AND TOURISM SIGNIFICANCE OF CARNIVAL FESTIVITIES** ---153-175

Željko BJELJAC, Aleksandra TERZIĆ, **TOURISM VALORIZATION OF CARNIVAL IN SERBIA** -----177-194

Elica MANEVA, **MEDIEVAL THEATRE IN MACEDONIA - THEATRICAL PERFORMANCES IN PUBLIC SPACES** -----195-214

ATTACHMENT -----215-227

СОДРЖИНА:

Владимир БОЦЕВ, ОБРЕДИТЕ СО МАСКИ И ИДЕНТИТЕТОТ ----11-19

**Катерина ПЕТРОВСКА-КУЗМАНОВА , РЕВИТАЛИЗАЦИЈА И
ПОПУЛАРИЗАЦИЈА НА ОБРЕДИТЕ ПОД МАСКИ -----21-36**

**Зоранчо МАЛИНОВ, ОБРЕДНАТА УЛОГА „МЕЧКА“ ВО МАШКИТЕ
ОБРЕДНИ ПОВОРКИ-----37-50**

**Весна ПЕТРЕСКА, ПРИЛЕПСКИТЕ МЕЧКАРИ: СЕМАНТИЧКО-
СИМБОЛИЧКО ЗНАЧЕЊЕ -----53-71**

**Ели ЛУЧЕСКА, ОБИЧАИТЕ СО МАСКИРАЊЕ И ПРЕПРАВАЊЕ ВО
ПРИЛЕП. ТРАДИЦИЈА И КОНТИНУИТЕТ -----73-94**

**Владимир КАРАЦОСКИ, ФЕСТИВАЛИТЕ И КАРНЕВАЛИТЕ ПОД
МАСКИ НА БАЛКАНОТ СО ПОСЕБЕН ОСВРТ НА МАКЕДОНИЈА:
ТРАДИЦИЈА И СОВРЕМНОСТ -----95-115**

**Мариянка БОРИСОВА, КАЛЕНДАРНИТЕ МАСКАРАДИ В БЪЛГАРИЈА –
ТРАДИЦИИ И ПЕРСПЕКТИВИ -----117-129**

**Nena ŽIDOV, TRADICIONALNA PUSTOVANJA V SLOVENIJI MED
LOKALNO, REGIONALNO IN NACIONALNO IDENTITETO -----131-152**

**Александра ТЕРЗИЌ, Желјко БЈЕЉАЦ, Марко ПЕТРОВИЌ,
КУЛТУРОЛОШКИ И ТУРИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ КАРНЕВАЛСКИХ
СВЕЧАНОСТИ ----- 153-175**

**Желјко БЈЕЉАЦ , Александра ТЕРЗИЌ, ТУРИЗМОЛОШКА
ВАЛОРИЗАЦИЈА КАРНЕВАЛА У СРБИЈИ -----177-194**

**Елица МАНЕВА, СРЕДНОВЕКОВНИОТ ТЕАТАР ВО МАКЕДОНИЈА -
примери на плоштадна сценичност-----195-214**

ПРИЛОЗИ----- 215-227

др Александра Терзић,

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

a.terzic@gi.sanu.ac.rs;

др Жељко Бјељац,

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

z.bjeljac@gi.sanu.ac.rs

др Марко Петровић,

Географски институт „Јован Цвијић“ САНУ

m.petrovic@gi.sanu.ac.rs

КУЛТУРОЛОШКИ И ТУРИСТИЧКИ ЗНАЧАЈ КАРНЕВАЛСКИХ СВЕЧАНОСТИ

Апстракт. Овај рад тежи да прикаже основни културолошки значај карневала и да прикаже процес развоја карневалских свечаности, пратећи ток историјског развоја па све до савремених форми карневала. Такође, приказује се и туристичка функција карневала која у савременом друштву постаје доминантна, а у неким случајевима и превазилази његов друштвени и културни значај. Аутори који се баве проблематиком карневала као културолошких појава, указују на то да се ради о превасходно друштвеној и културолошкој потреби која указује на религиозне, социјалне, политичке и историјске процесе у друштву. Међутим, карневал у данашњој форми, појављује се као производ савремене масовне културне политике, са другачијим формама и функцијама, као и са доминантим процесом комерцијализације, комодизације и туризмификације карневалских свечаности. Тежња карневала да постане и препознатљив туристички производ и да привуче што већу публику, доводи до одређених процеса који се у литератури доста разматрају. Овај рад тежи да примени теоријски приступ али и критички прикаже однос ове две функције карневала, њихову супростављеност, али и коегзистенцију и узајамни значај.

Кључне речи: карневал, култура, традиција, обичаји, туризам

УВОД

Аутори који се баве проблематиком карневала као културолошких појава, указују на то да се ради о превасходно друштвеној и културолошкој потреби која указује на религиозне, социјалне, политичке и историјске процесе. Међутим, карневал у данашњој форми, појављује се као производ савремене масовне културне политике, које је произвело савремено друштво на традиционалним основама, односно надовезало се на некадашње, данас превазиђене обичајне праксе¹. У зависности од народног духа, одређени народи су посесивнији у смислу очувања њихове традиције, која се огледа и у начинима на које прихватају промене у програму карневала. Већина карневала широм света дешава се у истом календарском циклусу, у времену које претходи великом ускршњем посту, као и у вези са новогодишњим и божићним празницима. Организација карневалских свечаности типична за европску културну сферу, пренета је и у ваневропске просторе, превасходно миграционим процесима, али се на тим просторима стопио са сличним светковинама аутохтоних култура и цивилизација. Такође имамо и поједине историјске и политичке догађаје из којих су се касније развиле светковине карневалског типа. Обзиром да је основни циљ карневалских свечаности управо активност и забава за локалне заједнице, уз наравно добродошлицу свима осталима, присутан је увек и одређена „нелагодност“ да се у овакве догађаје укључују и потребе, жеље, укуси и захтеви млађих генерација и придошлица. У зависности од тога колико сам карневал има карактер „традиционалног и народног“, односно колико утиче на креирање и промовисање националног идентитета, утолико је теже инкорпорирати одређене „модерне“

---

¹ Весна Марјановић (2011) На крају и на почетку карневал. Београд : Етнографски музеј у Београду.

елементе. Уколико постоји жеља младих генерација да се облик карневала промени, неопходно је пронаћи прави компромис.

Иако се традиционалисти боре за очување „традиционалног карактера“ карневала, у будућности може доћи до напуштања традиције одржавања карневала од стране нових генерација. Карневалске свечаности су увек биле подложне променама, уграђујући нове елементе, нове музичке стилове и нове костимографске елементе, тако да готово увек одражавају друштвене промене у местима у којима се организују. Други веома важан аспект у организацији и карактеру карневалских свечаности је њихова тежња за прерастањем у туристички догађај и туристички производ, чиме ће се на неки начин карневал комерцијализовати и генерисати одређена економска средства, за добробит како локалне заједнице тако и за саме организаторе. Обзиром да се сматра да је карневал успешнији уколико има више учесника и уколико има што више посетилаца, било да се ради о пасивним посматрачима или активној публици, утолико програмима и тематиком карневала тежи се привлачењу посетилаца из целог света. Самим тим, било да се ради о учесницима или посетиоцима, уколико привуче учеснике из дугих градова или земаља, карневал као догађај постаје по свом карактеру и туристички. Данас, може се приметити настојање да се проникне у изворност неких обичаја и истакне традиционалност и исконску значај истих за неку заједницу, али исто тако и да се одређени традиционални обичаји модернизују и прилагоде потребама савремених туриста, односно да се до извесне мере комерцијализују.

КАРНЕВАЛ КАО КУЛТУРОЛОШКА ПОЈАВА

Бакхтин (1965) један је од водећих теоретичара који се баве концептом карневала. Он описује карневале као „побуњенички“ у својој природи, док се учесници и посматрачи ослобађају стега свакодневног живота како би узели учешће у

сензационом, хедонистичком и разузданом задовољству². Сампсон (1986) пише да је типичан карибски карневал у Тринидаду: Афродизијачки – гигантски, еротски пут и сценски наступ – освежавајуће, осећајно и мелодраматично наслеђе. То је музичка драма, зачињена млаким осећајима, ласцивно дизајнирана и потпаљена алкохолом. То је алфа и омега масовне хистерије, неконтролисане веселости, безбрижне телесности, и прорачунатог (понекад спонтаног) лудачког понашања. То је пролазно уздицање где током два дана учесници могу да уживају у фантазији која им је ускраћена у реалности³. Карневал је могуће одредити као анти-празник јер у себи садржи све елементе који предстаављају антипод хармонији празника као светог времена, а ипак је празник. То је врста масовне, специфичне игре у којој добровољно учествоје цела заједница. Истиче се и форма „извртања стварности“ односно креирања атмосфере супротне реалности и стварање привидног другачијег „лепшег“ света⁴.

Од свих ритуала повезаних са годишњим циклусом обичајне праксе, карневал је зимско-пролећни колективни, јавни, друштвени спектакл усмерен на прослављање живота и дочекивање пролећа, буђење природе. Пре свега су у вези зимском и пролећном еуфоријом, односно гашењем и буђењем природе. Многи антрополози и фолклористи су сагласни да је велики број хришћанских обичаја проистекао из паганских и прехришћанских култова, а доминантно је обожавање Сунца и култова плодности. Међутим, у данашњим светковинама, сећање на важне паганске богове изгубило се у европским обичајима, једнако као што у народним причама налазимо само бледа и искривљена сведочанства о њиховом давнашњем постојању⁵. Утврђивање циклуса сезонских обичаја и годишњих светковина

---

² Mikhail Bakhtin (1965) *Tvorchestvo Fransua Rable i narodnaia kul'tura srednevekov'ia i Renessansa*. Moskva: Khudozhestvennaia literatura.

³ Mitto Sampson (1986) *The Origins of Trinidad Carnival*. In *Arts Council of Great Britain, Masquerading* (London), 30-34.

⁴ Иван Лозица (1997) *Хрватски карневали*. Загреб: Golden Marketing.

⁵ Jaqueline Simpson (1987) *Evropska mitologija*. Mladinska knjiga, Ljubljana.

је веома тешко, јер сваки крај уноси барем незнатне промене, али постоји и примењује се и неколико историјски независних начина рачунања времена, тако да их мало следи астрономски календар. Истина је да се почетак лета готово свуда обележава 24. априла, али се зато почетак зиме протеже од последњих дана у децембру до средине јануара. Када су у питању обичајне праксе још је важнији годишњи циклус везан за пољопривредне радове и производњу хране, а уз сваки од њих настају различите светковине. Незаобилазан фактор је свакако и црквени календар, који уз главне празнике – Божић, Коризму, Ускрс, Духове – обележава и дане појединих светаца и заштитника. Током времена развили су се уз њих различити посебни локални обичаји, а те светковине се разликују по садржају, као и по датумима одржавања, иако могу имати исте корене. Оно што је типично за велики број ових светковина је доминантна улога плеса, песме, кићења и маскирања како би се призвала или одагнала добра и лоша бића и срећа. Међутим, заступљеност оваквих светковина и обичаја различита је у различитим деловима света, па чак и у оквиру једне нације, при чему постоје они сујевернији и они мање сујеверни, али свакако да се изворно светковање више сачувало у оним руралнијим и културолошки изолованијим просторима.

Готово све обичајне праксе везане за маске и маскирање имали су првобитно религиозни карактер, а пракса у креирању масака и маскирању приликом најразличитијих религиозних и обичајних радњи постоји у готово свим културама. У старим ритуалима присутна је доминантна заступљеност масака које су представљале одређена божанства и натприродна бића и садржале су одређени симболизам. Поред тога, веома су присутне тзв. зооморфне маске, које имају карактеристике одређених животиња. Маскама су призиване натприродне силе, али се њима на неки начин и бранило од њих. Маска, песма и плес готово увек иду заједно у оваквим обредима. Основна карактеристика многих обреда је да извођачи неке обредне радње крију свој идентитет, а како ће бити прерушени одређује традиција, а не његова лична маштовитост. Користе се различита

средства – лишће, цвеће, делови поврћа, животињска кожа, слама, папирне траке, загарављена лица, женска и стара одећа, или све помешано, али је битно да су овакве маске увек јефтине и лако доступне, по чему се битно разликују од помпезних и пробраних костима за карневал⁶.

Највећи број обичајних пракси у директној је вези са календарским циклусима и годишњим добима, а врло често су у вези и са црквеним календаром. Читаво зимско раздобље, према религијским схватањима свих европских култура, сматра се „тешким и критичним“ периодом, за који се веровало да су „мртви у покрету“. Обредне поворке немаскираних и маскираних учесника, у циклусу божићних празника, тзв. зимске коледе и покладе, иако доста измењене, сачуване су до савремених дана. Главни циљ био им је исконски сакупљање дарова и изрицање добрих жеља за плодност поља и стоке, здравље и срећу укућана и дома који су походили, иако појава обредних поворки има знатно старије порекло и њене корене треба тражити у магијским култовима за плодност из пагантске религије. Оваква пракса типична је за бројне културе, негде су зимски посетитељи окарактерисани као добри а негде као зли, нпр. гоблини код Грка, Елфи код Скандинаваца, тролови и вештице (нпр. Холда и Перчта у Немачкој и Аустрији које награђују добру децу а кажњавају лошу).

У старим обичајима веома је заступљено прерушавање у животињске коже које су представљале прастара божанства и духове, а таква прерушавања се могу наћи посвуда у Европи. Савремене обичаје овог типа на простору Источне и Средње Европе, нарочито Пољске, Чешке, Словачке, делова Немачке и Аустрије описао је Георг Думезил (1929), који каже да је уобичајено да се уочи новогодишњих празника људи прерушени у коње, козе, медведе обилазе куће и траже храну и пиће, понашајући се веома слободно и разуздано.^{7 8} Сличне праксе

---

⁶ Jaqueline Simpson (1987) *Evropska mitologija*. Mladinska knjiga, Ljubljana.

⁷ Georges Dumezil (1929) *Le Problème des Centaures. Etude de mythologie comparée indo-européenne*. Mâcon: Protat frères (17 janvier 1930.) Grand in-8,

постоје и на другим континентима, а такве су и свечаности уочи Кинеске нове године (која се поклапа са „лунарним календаром“ и пада између 21. јануара и 20. фебруара). Треба поменути и „*Namahage Sedo Festival*“ у граду Ога (северно од Токија, Јапан), који се одржава трећег дана нове године, а произишао је из обичајне праксе (Слика 1), која се састоји у томе да се група сеоских младића прерушава у гротекстно божанство „*Namahage*“, и носећи велике маске, одећу од животињске коже и мотке обилазе домаћинства плешући и вичући како би отерали зле духове. Овај фестивал је уписан у листу светске нематеријалне културне баштине.

Слично овима, најзаступљенији обичаји у вези са маскирањем и карневалским свечаностима широм света су тзв. „Покладе“ („Беле покладе“), народни празник који је распрострањен у Европи и Америци, а корени му се везују за обожавање култа Сунца и обележавање хришћанског великог поста уочи Ускрса. Овај празник се сматра за време необузданог уживања у храни, пићу и маскираним прославама, карневалског типа. Прославе овог типа посебно су значајне за народе католичке традиције, али их прослављају и православци. У многим земљама, овај празник се прославља како у различитом периоду, тако и на различите начине, али свакако уз велику помпу и маскиране поворке. У неким ова свечаност траје и по неколико дана, а сезона фестивала траје код католика од 6. јануара, код православца 19. јануара, али се највећи број карневала одржава у последња три дана пред ускршњи пост.

Етнолошке и фоклористичке студије које су спроведене у великој мери на простору Балкана, а тичу се обичаја у вези са маскама, базираних на писаној, материјалној и визуелним изворима указују на то да насупрот обичајима Западне и Централне Европе, маскирани обичаји на Балкану потичу од

VIII-278, p. 3116.

⁸ Violet Alford (1978) *The Hobby Horse and Other Animal Masks*. Merlin Press, London.

прехришћанских времена^{9 10 11 12 13}. Како је подручје Балкана регион који је услед повољних комуникација одувек био подложен струјањима и узајамним преплитањима разних културних образаца, уочљиво је да се у обредној пракси под маскама током целе године у формалном облику уочавају културни процеси присутни у ширим европским размерама¹⁴. Нека истраживања масака указују на сезоналност и годишњи календар перформанси у маскираним ритуалима на Балкану: конкретно почевши од Коледа (Бадњак), који прате нехришћански или пагански дани пре Св.Василија; затим, дани пре почетка ускршњег поста, као исам почетак поста (Прочка, тримери), затим празник „Цвети“ или „Лазарице“, Ускрс, Ђурђевдан и Вознесење. У зависности од места где се одржавају ове поворке имају и различита имена^{15 16}. Црква је од најранијих времена забрањивала разуздане игре „коледара“ (коледарске песме), иако су ове поворке и игре које су изводили учесници у новогодишњем циклусу празника имале важну улогу у магијско-аграрним култовима. Иако се прави смисао током времена изгубио, поворке су и даље обилазиле куће ради добијања дарова за забаве у дуге зимске вечери¹⁷.

---

⁹ Спиро Кулишић (1970) *Из старе српске религије: новогодишњи обичаји*. Београд: Српска књижевна задруга.

¹⁰ Веселин Чајкановић (1994) *Стара српска религија и митологија*. Београд: Српска књижевна задруга.

¹¹ Milovan Gavazzi (1988) *Godina dana hrvatskih narodnih obiĉaja*. Zagreb: Kulturno-prosvjetni sabor.

¹² Драгослав Антонијевић (1997) *Дромена*. Београд: САНУ.

¹³ Михаил Арнаудов (1996) *Очерци по Български фолклор*. Софија: Марин Дринов.

¹⁴ Весна Марјановић (2005) *Маске и ритуали у Србији*. Етнографски музеј у Београду.

¹⁵ Vladimir Bocev (1993) *Karnevalite kako sovremeno gradsko praznuvanje na primerot na strumikiot karneval*. *Etnolog*, 10: 92-99.

¹⁶ Eli Milošeska (2007) *Mask Customs and Identity in the Region of Southeast Europe – the case of Macedonia*. In „Region, Regional Identity and Regionalism in Southeastern Europe - *Ethnologia Balkanica*“ (Ed. Roth, K. & Brunnbauer, U.), *Journal for Southeast European Anthropology*, Vol. 11/2007, pp. 237-257.

¹⁷ Мила Босић (1996) *Годишњи обичаји Срба у Војводини*. Нови Сад: Музеј

Слика 1:

„Кукери“ (Перник, Бугарска) – горе лево, „куренти“ (Птуј, Словенија) - горе лево, Покладе (Лозовик, Србија)- доле лево, „Мечкари“ (Прилеп, Македонија) –доле десно

Слични обреди практикују широм словенског света, а посебно на простору Балкана, само под другачијим именима, нпр. „дондолаши“ у Хрватској, „бушари“ у Барањи (Хрватска), „куренти“ у Словенији, „кукери“ у Бугарској, „машкари“ у Македонији, „коледнички“ у Пољској, „колидники“ у Украјини и „окрутники“ у Русији. Обичаји у вези са маскама и праксом маскирања, карактеристика су свих етничких група у Југоисточној Европи. Сматрало се да су Покладе дан за праштање и весеље. Најпознатији карневали који су проистекли из ових свечаности су карневали у Ријеци (Хрватска), у Птују (Словенија), „Сурва“ карневал у Пернику (Бугарска), а од 2014. године и Међународни карневал „Новосадске кољеде“ у Новом Саду (Србија). Традиционално, на Балкану, Покладе представљају наставак свечаности које се одржавају уочи новогодишњих празника. Последња недеља пред велики пост на подручју Балкана зове се „Бела недеља“, а традиционално се обележавала проласком маскираних поворки, које су обилазиле домаћинства, док би их домаћини даривали храном и колачима. У неким крајевима ове поворке се називају „мечкари“,

нагарављени мушкарци одевени у стара, поцепана одела, а врло често одевени и у женска одела.

Французи имају дугу традицију у прослављању овог празника, а и сам назив „Mardi Gras“ (Масни уторак) је изведен из француског језика и означава низ карневалских свечаности уочи празника. Овај фестивал празнују градови широм Француске, посебно су атрактивни Карневали у Паризу, Ници и Марсеју, „Carnaval de Dunkerque“, затим Карневал у Биншуи (Белгија), али га прослављају и француске етничке заједнице широм света (посебно у Луизијани, Алабами, Мисисипију, Флориди и Тексасу), а најпознатији је карневал у Њу Орлеансу и Квебеку. У Италији је најпознатији карневал у Венецији, али су значајни и карневали у Вија регији и Ивреи који имају традицију одржавања још од средњовековног периода. У Шпанији је најпознатији карневал у Кадизу, али је познати су и карневали у Стигесу и Торелу крај Барселоне, као и карневал „Антроксу“ у кнежевини Астурији на северу Шпаније. Карневалске свечаности у Холандији углавном се одржавају у јужнијим деловима земље, а посебно у провинцијама Норд-Брабант и Лимбург, Зиланд, Твенте и Гелдерланду, у Немачкој је најпознатији карневал у Келну. Карневалске свечаности овог типа распрострањене су широм света, али су доминантније код католичких и англиканских нација, посебно у Латинској Америци и Карибатима. Неки од најзначајнијих карневала који су проистекли из ове традиције су: карневал у Рио де Женеиру, који је и најпознатији Бразилски карневал, а укључује огромне параде плесача самбе (који окупи чак 2 милиона учесника), карневал у Салвадору, Оруро карневал у Боливији, Карневал у Почу (Carnaval Ponceño) Порторико, затим Карневал и на Тенерифама, карневал на острву Тринидад и Тобаго, итд. На Канарским острвима организује се „Las Palmas de Gran Canaria Carnival“ а на Кајманским острвима организује се фестивал који траје три дана „Cayman Mardi Gras Festival“ који у последње време такође постаје туристичка атракција, затим „Carnaval de Barranquilla“ у Колумбији који је 2003. године ушао на УНЕСКО-ву листу Нематеријалне баштине. Познати карневали

су и Новогодишњи карневал у Пекингу, Халонг (Halong Carnival) у Вијетнаму, итд.

Слика 2: Карневал цвећа у Чјанг Меју (Тајланд) и Карневал цвећа у Кирхсбергу (Аустрија)

Многе карневалске свечаности проистекле су и из обичаја везаних за „култ природе“ превасходно за одређене пољопривредне радове, жетве и бербе. Такви су грожђенбали, дани цвећа, дани разних пољопривредних производа. Најпознатији карневали посвећени цвећу у свету су: у Ници (Француска), Валенсији (Шпанија) „Batalla de Flores“, у Мадеири (Португал) „Festa da Flor“, фестивал цвећа “Blumencorso” (у Аустрији, Холандији, Француској и Немачкој), на Тајланду у Чјанг Меју (Chiang Mai Flower Festival), итд. У зависности о којем се празнику ради, тако су преузимани, тј. убацивани или редуковани одређени елементи обредне праксе. Данас, такође, значајна улога припада медијима који преносе карневалска догађања из многих крајева Европе, Средње и Јужне Америке, али и других делова света. Данашње веселе забавне поворке препуне ласцивости са маскама које представљају гравидну младу, младожењу, попа и остале маскиране ликове одевене у поцепану одећу наопако одевену, могу али и не морају бити преузети из традиције. Маска је у другој половини 20. века добила и национално обележје, ознака поноса сопствене културе (а пример су неке заједнице у Бугарској, Румунији, Грчкој, Италији, Белгији, итд).

Балови под маскама, имају дугу традицију, почевши од 15. века костимираним баловима међу племством на Европским дворовима, превасходно у Француској и Италији, који добијају у 16. веку и јавни карактер, организовањем маскарада високе друштвене класе на трговима. Историја карневала се може пратити до концепта карневала који је развијен у Италији и маскираним баловима који су одржавани у 16. веку, тј. бала под маскама „Марди Грас“, међутим ретко где је овај догађај спектакуларан као у Венецији. Карневал у Венецији био је одувек један од најпопуларнијих фестивала у Италији, а био је познат широм света још у 18. веку, а карактерисале су га невероватне маскараде, балови под маскама и гозбе, тако да није био баш у форми уличне параде као у другим местима. Током 18. и 19. века балови су организовани готово увек у елитним круговима, док средином 20. века добијају и популистички карактер.

Такође су, неке озбиљне политичке комеморације претворене временом у карневалске свечаности. Истраживачи који су пратили историјски развој карневала, сагласни су да су они базирани на историјски и културолошки специфичним моделима који су створени из репресивног контекста европског империјализма, колонизација и ропства. Обзиром да је усвојено виђење карневала као догађаја који исказује политичке и идеолошке конфликте, многи карневали су покренути управо на основи да се кроз „културолошки симболизам“ подстакну друштвене промене и критикује власт. Такви су на пример Британска прослава 5. новембра („Bonfire Night” или “Guy Fawkes Day”), Нотинг Хил карневал у Лондону (Notting Hill Carnival), Карневал у Тринидаду који иако су комерцијализовани у великој мери већ 70-их година, одувек имали јаку политичку основу^{18 19 20 21}. Једна од највећих

---

¹⁸ Andrew Pearse (1956) Carnival in nineteenth century Trinidad. *Caribbean Quarterly*, Vol. 4, pp. 176-193.

¹⁹ Errol Hill (1972) *The Trinidad Carnival: Mandate for a National Theatre*. University of Texas Press, Austin.

карневалских свечаности у Европи је и Нотинг Хил карневал, који је такође основан као вид политички заснованог револта, који се доводи у директну везу са карневалом у Тринидаду, а конкретно у вези је са карневалом као „културном реакцијом“ на британски расизам и питање „расе“ у Британији, као и њеним колонијалним претензијама на Карибима²². Сличан тренд је приметан и у појединим анализама карневалских догађаја у постколонијалном Сингапуру, као покушај званичне власти да промовише мултикултурализам. Тако је током 1970-их година новостворена национална држава кроз културну политику оживела и трансформисала традиционални обичај „Чингај“ (Chingay), креолску кинеску религиозну поворку, у годишњу народну параду која се састоји од различитих расних група које се спајају у модерни напредни етнос који Сингапурска влада подржава, да би се од 2000-их година овај карневал претворио у међународни спектакл који слави Сингапур као хибридни мултикултурални космополитски град²³.

КАРНЕВАЛ КАО ТУРИСТИЧКА АТРАКЦИЈА

У својој суштини, карневал и туризам имају исту полазну основу, представљајући потребу човека за бекством од свакодневице али и културолошку потребу за упознавањем новог и другачијег. Учесник карневала ову потребу задовољава тако што мења своје окружење креирајући привремено ново окружење и узима улогу „другачијег“ у сопственом месту

---

²⁰ Richard D.E. Burton (1986) Cricket, carnival and street culture in the Caribbean. Paper presented at the *Caribbean Societies seminar*, Institute of Commonwealth Studies, University of London.

²¹ Garth L. Green (2002) Marketing the Nation: Carnival and tourism in Trinidad and Tobago. History, Memories and Identity in the Americas. *Critique of Anthropology*, Vol 22(3) 283–304, SAGE Publications.

²² Paul Gilroy (1987) *There Ain't No Black in the Union Jack: The Cultural Politics of Race and Nation*. London.

²³ Daniel P.S. Goh (2011) State Carnivals and the Subvention of Multiculturalism in Singapore. *British Journal of Sociology*, 62(1):111–133.

становања, док туриста ову потребу задовољава тако што напушта место становања и упознаје „другачије“ окружење прилагођавајући себе новом окружењу. Велики број туриста који сваке године обилази ове земље управо како би искусио карневал, како би уживао у својеврсном спектаклу, и ослободио се стега свакодневног живота. Највећи карневал, карневал у Рију, комбинује културе колонијалних португалаца са афричким робовима и домородачким индијанским културама, што је резултирало у веома богатом, шареном и хибридном облику афро-бразилске културе која се приказује као један од најпознатијих културних догађаја у свету. Европски карневали су нешто мирнији, мање бучни догађаји, али ипак једнако поуларни међу локалним становништвом и туристима.

Слика 3: Карневал у Венецији (Италија) - лево и Карневал у Ници (Француска) – десно

Током 1980. године карневал у Венецији је оживљен као туристичка манифестација, у циљу решавања проблема сезоналности туризма, а делом и као жеља за оживљавањем ове лепе традиције. У новије доба, маске добијају и популистички карактер кроз организацију карневалских свечаности и њихову туризмификацију. Маске и маскараде као културне атракције, фестивали, па и као сувенири своју популарност стичу у савременом добу, а туризам доприноси њиховој популарности и посећености. Савремена туристичка пропаганда искористила је

симбол маске као мамац у туристичкој понуди па ју је стога применила и на све могуће облике сувенира²⁴.

Ако посматрамо карневал као својеврсни туристички догађај морамо нагласити основно значење појма догађај. Мега-догађаји су по свом обиму и посећености најзначајнији, и привлаче више милиона посетилаца из разних крајева света и доносе знатне економске ефекте. Они најзначајнији, тзв. бренд-догађаји симбол су квалитета и аутентичности, а обично су утемељени на одређеној култури или месту, а самим тим су чврсто повезани за место одржавања и локалну заједницу да постају веома важни у креирању имиџа и брендирању те дестинације. Јавни фестивали, обезбеђују не само прилику да се искажу виђења националног идентитета већ и шансу за културну размену кроз туризам²⁵. Данашњи карневали су експлицитно и веома оптимистично повезани са хитном потребом економске диверсификације и развоја, са неговањем јачег осећаја националног и културног поноса, управо кроз проширење туристичког промета. Стратешки планови обично подржавају карневале (али и друге фестивалске манифестације) као шансу и магнет за привлачење туриста. Тако се у многим местима јављају карневали комплексног (савременог) типа, универзалног карактера и истоветног садржаја и тематике. Врло често се у литератури сумира становиште да државне власти посматрају локалну културу и као индустрију и као робу у области забаве, а владине институције којима је поверена моћ одлучивања обично подржавају овакве акције обзиром да они увек доносе видљиве резултате²⁶. Дакле, локалне власти имају углавном економски и комерцијални мотив у организовању карневала. Организатори карневала узимају централизовану власт над самим програмима, такмичењима и оцењивањима, као и доделама награда, тако да

---

²⁴ Весна Марјановић (2005) Маске и ритуали у Србији. Етнографски музеј у Београду.

²⁵ Donald Getz (2007) *Event Studies: Theory, Research and Policy for Planned Events*. Elsevier, Oxford.

²⁶ John O. Stewart, (1986) Patronage and Control in the Trinidad Carnival. In *The Anthropology of Experience* (eds. Turner W. V, and Bruner E. M.), pp. 289-315.

креирају и одређена правила и прописе који регулишу начин извођења и костимирања, што доводи до униформности карневала.

Ако узмемо за пример најпознатији карневал на свету, карневал у Рио де Женеиру, познат по својој раскошној атмосфери, самба ритму и обнаженим играчима, уз истицање да је таква атмосфера проистекла из „традиције“, може се рећи да она има двојан карактер. Основу карневала чини такмичарски део у коме учествују школе самба плеса, а свака школа самбе бира одређену тему, израђује богато украшњне покретне сценографије и костиме, и утврђује детаље ритмова, кореографије и наступа, и има форму спектакла за који се купују веома скупе улазнице. Поред тога, улични карневал је веома популаран међу житељима Рио де Женеира, и овде се обично не виде луксузни костими, већ је акценат на музици, песми и игри које предводе уличне поворке, тзв, бандас. Масовна посећеност и масовно учешће учесника из разних земаља код овог типа карневала аутоматски доводи до њихове етикетизације као мега туристичких догађаја. Такви догађаји привлаче огроман број туриста, који се мери у милионским цифрама и доноси значајне економске ефекте, али и бројне проблеме због огромне концентрације туриста у релативно кратком временском периоду. Иако је карневал привукао око 5,3 милиона учесника, окупио 492 карневалских група и остварио добит од 848 милиона долара у 2013. години, истичу се и негативни ефекти у стварању негативног имиџа Рија као „секс дестинације“, гужве, повећаног криминала и проституције, негодовања и маргинализације локалног становништва, итд.

Тако Беатрис Јагуарибе пише:

„Под жаром летњег сунаца у Рио де Жанеиру, карневал је напад на чула. Мирис смећа, зноја, урина и алкохола обузима град. Звуци удараљки, вике, гласне музике и песме разбијају тишину. Као јубиларна прослава „месног“ карневала такође је и својеврсно обожаванье обнажених тела која се приказују. Силиконских тела, маскираних, украшених, славних и

гротексних, који играју, певају, плешу, љубе се и уринирају на улицама, трговима, балским дворанама и бинама. Неколико елемената идентификују карневал, ипак онај који има најзначајнији утицај на град и значајне последице на медије, је управо фестивалска гушва на градским улицама и огромним бројем слављеника“²⁷.

Стварање карневала, као културног, али и туристичког производа укључује одређене политике и планове како да се карневалска свечаност економичније и маркетиншки видљивије осмисли, како би била разумљива и за ширу публику којој нису познате историјске и културолошке одлике самог догађаја. Креатори културне политике и предузетници примењују начела укључивања и искључивања из основе самог карневала великог броја културних елемената, или исте прилагођавају циљаној публици у различитим облицима. На тај начин, организатори карневала, институције културе и политичари подређују разумевање карневала потребама, фантазијама и жељама циљане публике, тако да се веома често дешава да карневал изгуби своје „културолошке корене“ и претвори се у „јавни спектакл“ са јаким утицајима савремене масовне популарне културе.

Поједини аутори критикују могућности за политичку патронажу и корупцију, у којима постоји централизован систем у администрацији карневала. Такође наводи се да се учесници и посматрачи жале да самим карневалом доминирају такмичарски програми, чиме се губи основни „забавни“ карактер карневала. Карневали комплексног, међународног типа, који су настали као последица жеље за забавом у доконим периодима или зарад продужетка туристичке сезоне, најчешће током лета, имају шаролике програме, самим тим су и доста флексибилнији у погледу тематике са којом се учесници пријављују. Неки аутори осуђују тренд „американизације“ карневала, како у структури тако и у тематици, при чему се под „американизацијом“ сматра

---

²⁷ Beatriz Jaguaribe (2013) Images of the crowd: carnival and media. *Revista da Associação Nacional dos Programas de Pós-Graduação em Comunicação* | E-compós, Brasília, v.16, n.3.

организовање спектакла без дубљег значења и описује се стање у коме је костим битнији од саме маскараде. Он критикује такав концепт као медијски креирану дифузију америчких укуса, производа, медија и идеологије која се интензивира и на удаљеним просторима под утицајем присуства и доминантности холивудских спектакла који су допринели стварању „финансијски прејаких“ и превише организованих „гранд-продукцијских“ маскарада и културног империјализма²⁸.

Мишљење да туризам, комерцијализација и комодизација, као актуелне силе негативно утичу на карневал је већ дуже време заступљено у научним круговима. Веома је лако наћи изворе који описују негативне ефекте који доводе до деградације фестивала, посебно оних традиционалних форми дубоко укоревених у националној свести одређених заједница. Ако погледамо историјске документе и фотографије начињене током карневалских свечаности у различитим периодима могу се запазити огромне разлике: од традиционалне свечаности народних маса до туристичког догађаја креираног на начин да се допадне свима. Оно што се десило бројним традиционалним карневалима је да су изгубили доста од свог старог оригиналног изгледа, од повода за празновање и весеље, постали су професионално организоване маскиране поворке такмичарског карактера или чак обичне шетње чудно или оскудно обучених људи, при чему основно узбуђење прераста у пуку шансу за бекством од досаде. У исто време неки антрополози приказују ставове јавности који сведоче да карневали губе своју виталност јер постају превише комерцијализовани²⁹.

---

²⁸ Gordon K. Lewis (1968) *The Growth of the Modern West Indies*. New York: Monthly Review Press.

²⁹ Daniel J. Crowley (1956) The traditional masques of carnival. *Caribbean Quarterly*, 4(3–4): 42–90.

ЗАКЉУЧАК

Карневал као туристички производ има изузетну привлачност у било којој форми. Било да је оличење традиционалног и културолошког, било да је савремен и раскошан, било да је оригиналан или префабрикован, карневал увек привлачи туристе. Али како има различитих карневала тако има и различито мотивисаних туриста. Међутим приметне су и одређене промене, модерни туристи су све више заинтересовани са упознавање другачијих и оригиналних простора и манифестација. Како би карневал наставио да живи, потребно је применити модерне маркетиншке и административне методе на националној, регионалној и међународној промоцији, презентацији и планирању фестивала. Такве акције чине карневал профитабилнијим и професионалнијим, иако се дешава да понекад конфликт ових аспеката угрожава или је чак и у супротности са основним извирним и аутентичним културним изразима на чијој је основи карневал настао. Враћање оригиналном духу карневала није случајан, већ је условљен и савременим трендовима и преференцијама публике, односно туриста. Самим тим и квалитет и атрактивност садржаја расте, што за последицу има и далеко веће дугорочне и одрживе ефекте.

Данас је приметан тренд враћања коренима и код организације карневала, при чему носталгија за dobrим прошлим временима доминира и условљава елиминацију комерцијалних интереса зарад виших друштвених интереса обзиром да су управо они узроковали загађење културног интегритета. Укус средње класе полако доводи до кодирања и враћања основних елемената карневала, обзиром да се јавља јавни протест из страха да су карневалске свечаности већ увелико „банализоване“ и „вулгаризоване“ кроз конзумеризам и да такав приступ уништава „прави дух“ карневала. Притом, већ дужи низ година присутан је тренд усмерен ка атракцијама које имају доминантно „културни“ и „етно“ карактер. Томе је у великој мери допринела и медијска заступљеност једноличних садржаја и програма који

се емитују и генерално глобализација, али и интернет који све више замењује телевизију нудећи разноврсност и већу могућност личног избора.

Са друге стране, туризам има и знатан допринос оживљавању и одржавању карневала, а поједини карневали своју основну улогу виде управо у продужавању туристичке сезоне или креирању додатног атрактивног садржаја током периода годишњих одмора. Тренутно на простору Балкана, малобројне су карневалске свечаности које се могу сматрати и туристичким атракцијама иако доводе бројне учеснике из различитих земаља. Догађај не може имати туристички значај уколико број посетилаца из иностранства или других делова земље не превазилази број посетилаца из локалне заједнице. Притом, треба нагласити да туристичка функција карневала не сме ни у ком случају надмашити његову основну културолошку функцију, која произилази из тежње да се у карневалске свечаности укључи сама локална заједница и да управо на њој карневал почива.

Aleksandra Terzić,

Željko Bjeljac,

Marko D. Petrović,

CULTURAL AND TOURIST SIGNIFICANCE OF CARNIVAL EVENTS IN THE BALKANS

Summary

The article aims to indicate to the basic cultural meanings of carnival as well as to present the process of development of carnival events, by following the historical development of some contemporary forms of carnival. Moreover, the tourist function of carnival is shown, as it is becoming a dominant issue, even overcoming its social and cultural importance in some cases. Authors that define the carnival issues as cultural phenomena, indicate to the religious, social, political and historical processes in the society. The organization of carnival ceremonies is typical of the European cultural sphere, but was also transferred to non-European spaces, primarily through migration processes, but always mixing with similar festivities of autochthonous cultures and civilizations. The form of the "twisting of reality", or the creation of an atmosphere of the opposite reality, the creation of an apparently different and "more beautiful" world, are also emphasized. Almost all the masking practices had originally a religious character. However, the practice of creating masks and masking is present in a variety of religious and customary actions in almost every culture. The most common customs regarding masking and carnival ceremonies around the world are so-called. "Mardi Gras", a national holiday that is spread in Europe and America, and its roots are tied to worship the cult of the Sun, as well as the beginning of the Christian Easter Lent. This holiday is regarded as an unrestrained enjoyment of food, drink and masked celebrations of a carnival type. Some of the most renowned carnivals are held in Italy, France, Spain, but also in Netherland, Germany, Austria, and ofcourse all around Latin America with the leadership of Rio Carnival. Similar customary practices that are carnival related are organized in Slavic countries, especially in Balcan region, baring diferent names, „dondolaš and

bušar“ in Croatia, „kurenti“ in Slovenia, „kukeri“ in Bulgaria, „maškare“ in Serbia, „mečkari“ in Macedonia, „koledniči“ in Poland, „okrutniki“ in Russia, etc. Customs related to masking practice are characteristic of all ethnic groups in Southeastern Europe. Some of the most renowned traditional carnivals are organised in Rijeka (Croatia), Ptuj (Slovenia), Pernik (Bulgaria), and starting from 2014, International carnival in Novi Sad (Serbia).

However, the carnival in its contemporary form, is usually a product of mass cultural policy, with slightly different forms and functions. Carnival in today's form, appears as a product of the contemporary mass cultural policy, which was produced by a modern society on traditional grounds, that is, overlapping with the usual, nowadays common practice (Marjanović, 2011). Depending on the national spirit, certain nations are more selective in terms of preserving their tradition, which is reflected in the ways in which they react on changes in the program of carnival. Since the main goal of the carnival is the activity and entertainment for local communities, there is always a certain "discomfort" if such events include the needs, desires, tastes and demands of younger generations and foreigners. Depending on the extent to which the carnival has the character of "traditional and national", or to which extent it affects to the creation and promotion of a national identity, it is more or less difficult to incorporate certain "modern" elements. Another very important aspect in the organization and character of the carnival festivities is their aspiration to become a tourist event and a tourist product. Defining a way in which carnival will be commercialized and generate certain economic resources, for the benefit of both the local communities and the organizers themselves is very important. Most carnivals around the world are happening in the same calendar cycle, in the time before the Lent, as well as in connection with New Year's and Christmas holidays. Creating a carnival, as both a cultural and a tourist product, includes certain policies and plans in order to make the carnival festivities more economically successful, more publicly visible, and comprehensible to a wider audience. Dominant process of commercialization, commodization and tourismification of carnival festivals is also contemporary issue. The struggle of carnival to become recognizable as a tourist product and to attract bigger audience, inevitably causes certain negative effects, that are discussed often in scientific literature. This paper is an attempt to critically describe the relationship between these two functions of carnival, their opposition, but also coexistence and mutual

significance. Carnival as a tourist product has an outstanding attraction in any of its forms. Whether it is traditional and cultural, whether contemporary and luxurious, whether original or prefabricated, carnival always attracts tourists. But as there are various carnivals there are also different motivated tourists. The return to the original spirit of the carnival is not accidental, but is also conditioned by contemporary trends and preferences of the audience or tourists. Consequently, the quality and attractiveness of the content grows, resulting in far greater long-term and sustainable effects.